

Qui són els anglofoucaultians? (i 2)

ORIOI FARRÉS JUSTE

Biopoder – biopolítica

El concepte de “biopoder” dels anglofoucaultians necessàriament remet a les pàgines centrals de *La voluntat de saber*. Foucault descrivia així el punt de torsió biopolític: “Durant mil·lennis, l’home va continuar essent el que era per Aristòtil: un animal viu i a més capaç d’una existència política; l’home modern, en canvi, és un animal en la vida política del qual hi ha en qüestió la seva vida d’un ésser viu.”

La biopolítica reflecteix una transferència ben peculiar: la pura vida humana s’ha convertit en l’objecte de l’acció del poder. Els processos vitals han esdevingut el blanc de totes les polítiques: polítiques demogràfiques, sanitàries, higièniques, de salubritat, vacunació... La *ciutadania* (vida qualificada, capaç de participar políticament) ha passat a ser *població* (variables socials que es copsen i es modifiquen per mitjà d’operadors tècnics i polítiques fonamentades en el ritme de la vida biològica). En pocs mots, un no compta; és comptat.

L’exemple paradigmàtic —o la màxima expressió— dels conceptes de biopolítica o biopoder és el nazisme. Els anglofoucaultians estan en la línia de bona part de la literatura actual sobre el tema. El nazisme hauria portat a la seva forma extrema els mecanismes clàssics de govern (inaugurats en el segle XVIII, amb la Il·lustració). Tot això participa de la tesi “postmoderna” de crítica a la Il·lustració a partir del seu revers totalitari. L’eugenèsia i el racisme nazi serien un cas prototípic de biopoder massiu en acció¹. Val la pena apuntar que Esposito —un dels autors que ho ha treballat amb més seriositat i *métier*— ho anomena “tanatopolítica”, política de mort.

L’objectiu de l’escola anglofoucaultiana no és la interpretació de la biopolítica en el context del totalitarisme (de fet, segons que sembla, per ells el totalitarisme no és altra cosa que un extrem, una situació límit mancada d’interès especulatiu). L’objectiu és referir el problema del biopoder a les *democràcies liberals*². Vázquez sosté que la qüestió característica de les diverses formes de governamentalitat liberal és com governar amb la màxima seguretat el mercat i els processos vitals de la població, limitant al mínim l’acció directa de l’Estat. Aquí apareixen els següents termes anglofoucaultians: translació, *interface*, acció a distància, port entre política i privacitat... Tots ells fan referència a la pràctica de la governamentalitat liberal, pràctica que consisteix a minimitzar la intervenció estatal i connectar els processos de la població a les dinàmiques del mercat (del poder econòmic desembrat).

Des de la perspectiva biopolítica, el govern no només apunta a la conducció de la conducta dels altres, sinó també a un mateix. Es tracta del tòpic foucaultian de la “cura d’un mateix”, les “tecnologies del jo” i les “pràctiques de llibertat”, però en versió neo-

liberal. No hi ha una solució de continuïtat entre les tecnologies del govern i les tecnologies del jo. Se superposen els àmbits de les tecnologies heteroformatives (de poder) amb les autoformatives (de llibertat). L’entrecruament i el solapament d’ambdues conforma l’art de governar neoliberal.

Conseqüències de tot plegat: la política i l’ètica deixen de ser exteriors entre si.

El govern, en la mesura que també s’infiltra i lubrica les tecnologies del jo, inclou sempre una dimensió moral. Rose ha creat un terme que ha fet fortuna: “etopolítica”. La política penetra en l’ètica i l’ètica penetra en la política. Aquesta relació incerta entre govern i autogovern reflecteix el nexa agonístic entre poder i llibertat.

Vam començar aquestes reflexions amb l’exemple d’un treballador a l’atur. Potser ara podem comprendre més bé que l’aturat ja no és dependent del *Welfare* (un assistit), ara és *job-seeker* (un empresari de si mateix). El control no ve de dalt, de l’omnipresent Estat que, si parlés, podria haver dit: *status sum: humani nihil a me alienum puto*. Res d’això. Estar a l’atur no significa estar auxiliat providencialment pel poder de l’Estat. Significa viure desemparat, a l’aventura. La recerca de l’empresari de si mateix és una cacera de recursos per poder competir en un mercat laboral inestable i incert, agònic, poblat per altres empresaris de si mateixos que no dubtaran a fer-se amb el lot abans que ningú. Vázquez arriba a esmentar la categoria d’*empowerment* amb la intenció de descriure el fenomen dels programes de formació continuada i la competència entre treballadors. El sociòleg progressista Charles Wright Mills, inventor del terme, segur que estaria molt content.

Liberalisme i governamentalitat

Arribem, per fi, al moll de l’os: la història de la governamentalitat liberal. Caldrà sintetitzar el procés en una sèrie composta de quatre moments:

1/ Govern disposicional (XVI-XVIII). El govern pren la forma d’un Estat gegantí, omnipresent, despòtic. És l’hora de la centralització del poder en mans del monarca (Bodin, Hobbes).

2/ Govern de processos: apareix una crítica al poder estatal excessiu. El govern ha de garantir que la societat (població, mercat i societat civil) s’autogovernin³.

3/ Govern social: ampliació del marge i mètodes d’actuació estatal —Estat bismarckià, *Welfare State* i *New Deal*. Metamorfosi:

l'*homo oeconomicus* es transforma progressivament en "ciutadà social subjecte de necessitats".

En aquest punt, és important fer un incís. Els anglofoucaultians (M. Dean: *Governmentality. Power and Rule in Modern Society*, primera edició: 1999; segona edició: 2009) assenyalen una direcció interessant quan declaren que tot això —tota aquesta diversitat— explica la presència de formes de govern no liberals en el nucli mateix del liberalisme. N'enumeren dues: la normalització disciplinària i la problemàtica de l'estat d'excepció. Aquesta anàlisi radica en la diferenciació entre govern liberal (on la sobirania encara resideix en els ciutadans) i formes de governamentalitat autoritàries (basades en mites polítics, com ara el *Volk* nazi o la Classe Obrera Revolucionària pel stalinisme —on la sobirania no resideix en els ciutadans).

4/ Formes neoliberals o liberals avançades de governamentalitat: es produeixen com a resposta a l'Estat del benestar. Neixen d'una aliança "ex post facto" entre els neoliberals en plena croada contra el keynesianisme, els neoconservadors i els llibertaris i moviments contraculturals que es van alçar contra l'establishment durant els setantes del segle passat. Curiosament, tots aquests atacarien i acorralarien el govern social. Ja se sap: les aliances tàctiques no en tenen res, d'aliances ideològiques.

Els resultats es palesen en l'autonomia dels governats: objectiu i alhora instrument del govern. La concepció basada en les necessitats, característica del govern social, deixa pas a l'autogestió. Apareix una cultura empresarial o *ethos* empresari que ja no té rival; apareix una gestió per creació de mercats que esborra la distinció entre públic i privat; i apareix, per últim, un "Nou Prudencialisme" en el sentit d'una cursa on cadascú s'espavila i l'Estat no protegeix ningú. No és un govern de processos, sinó "dels mecanismes que governen els processos". Comença l'era del govern reflexiu: la tecnologia "psi", la generositat "psi", la vocació social dels temes "psi", el govern del jo. "Les tecnologies "psi" —diu Vázquez— no reprimeixen una llibertat primigènia; no instauren controls sobre una espontaneïtat activa i originària. Més aviat intervenen produint agents i àmbits d'acció: tipus de subjectivitats, formes de plaer i saber, escenaris de relacions possibles." Psicologia de l'empresa, teràpia ocupacional. Per si això fos poc, tots els escenaris pretesament no polítics (vida laboral, cura de la infància, relacions familiars, sexualitat, presons, sales de justícia, galeries comercials, tanatoris, hospitals, publicitat, mitjans de transport, opinió pública, entreteniment, decoració, gimnàs, cosmètica, moda, etc.) es troben impregnats per uns discursos i unes pràctiques "psi" que, lluny d'estar monopolitzats per experts, es comparteixen i s'apliquen per part dels ciutadans a fi d'entendre i dirigir les seves pròpies vides. La politització és completa, sense fissures. És per això que s'ha pogut dir que tot allò polític és personal.

11 tesis sobre els anglofoucaultians

Fins ara, hem resumit les idees principals de la governamentalitat neoliberal. Ha arribat el moment de posar alguns problemes sobre la taula.

1/ La distinció entre govern i governamentalitat és programàtica en el context de l'escola anglofoucaultiana. Ara bé, en oca-

sions hi ha una certa confusió entre els dos termes. Fa l'efecte que es podrien bescanviar sense problemes: allà on diu "govern" posar "governamentalitat", i a la inversa. Entenem, això sí, que la governamentalitat són les formes històriques (pràctiques, discursos, disciplines) del govern i sobre el govern. Però, una de dues: o hi ha "govern" o no n'hi ha. Si la governamentalitat fa el govern, com sembla que afirmen els anglofoucaultians, aleshores aquest no és més que un subproducte. La crítica de Rose, Dean i Vázquez, presa seriosament i radical, obliga a negligir tot govern a favor del concepte foucaultia de "governamentalitat". I al capdavant la distinció es difumina de nou i per sempre⁴.

2/ Tota relació social és una relació de poder, diu Foucault. Les relacions de poder no són relacions de dominació. Dominació equival a eliminació de la llibertat (submissió total). L'art de governar és un estira-i-arronsa creatiu entre els dos pols i, consegüentment, no té res a veure amb el vell esquema massa rígid que contraposava, en sentit únic, voluntat de domini i resistència. El paradigma anglofoucaultia és l'empresari de si mateix (és model i exemple d'aquesta filosofia del poder). Què és l'empresari de si mateix? Si, de cara a comprendre aquesta relació, la idea de resistència és massa rígida, potser haurem de pensar en (el contrari de la resistència, és a dir) la col·laboració. Interpretació plausible davant d'aquest paradigma de l'empresari de si mateix: *col·laboracionisme* de la subjectivitat en els valors mercantils i ocultació de la resistència. Perfecte. No hi guanyem res. Ho perdem tot.

3/ Etopolítica. Un voldria dir que Maquiavel ja ens ha ensenyat la futilitat de tota etopolítica. Però les coses no van per aquí. Rose parla de la dimensió subjectiva del poder i de la creació d'un *ethos* en concordança amb la governamentalitat neoliberal, que és prova d'aquesta racionalitat de govern. De tota manera, pel cap baix això fa irreconeixibles l'ètica i la política. L'etopolítica és un entremig que no és mai prou ètic ni prou polític.

4/ Absència escandalosa de tota qüestió relativa al Dret. Quants juristes hi ha a les files de BIOS? En tot cas, no és pas la perspectiva positivista jurídica (o burocràtica legalista) la que es troba a faltar, sinó la normativa, això és, la tradició dels drets constitutius (inalienables, inacumulables, imprescriptibles) per contrast amb els drets instrumentals. Ni tan sols sembla que la concepció dels Drets Humans, com a base per a una crítica als excessos del neoliberalisme, estigui present. Potser això és conseqüència d'una manera de fer ben "foucaultiana". Més que "dir" les injustícies, aquestes es "mostren". El distíngu de Wittgenstein fins porta a pensar en allò de "del que no es pot parlar, cal guardar-ne silenci". Es pot parlar del dret a tenir drets? De la ciutadania? O això és cosa de la mística...

5/ Disciplina. Foucault i els anglofoucaultians pensen la disciplina a partir de les seves connotacions més negatives. Hi ha un text per la xarxa que teoritza la idea de disciplina a partir de connotacions més positives. Diguem-ne disciplina o —ben entès— "educació per a la ciutadania". Diguem-ne esforç, també.

L'art de governar ja no té res a veure amb el vell esquema que contraposava en sentit únic voluntat de domini i resistència

6/ Història de la governamentalitat liberal. Les formes de govern antigues (la pastoral-cristiana i la de la ciutat clàssica) estan poc elaborades en la teoria anglofoucaultiana. Interessa la biopolítica, el mercat i la sobirania en el liberalisme, el vell i el jove. La governamentalitat liberal té tres fases: liberalisme clàssic, govern social, neoliberalisme. Segons Dean i Rose, cada model és una resposta al model anterior. Recorda vagament una dialèctica, una espècie de dialèctica que s'aplica sobre la història del liberalisme. Els models de govern es generen a partir dels models anteriors. No són, però, les "forces socials", les que actuen: són les "teories socials", les formes de governamentalitat. Es parla de neoliberals, neoconservadors i contracultura. Però això són formes ideològiques, entelèquies. Quins interessos defensen aquests discursos de poder i contrapoder? La dialèctica no és material, és espiritual. Hegel actualitzat i edulcorat, Hegel *light*.

7/ Neoliberal és liberal?, fa ganes de preguntar. La sobirania⁵ resideix encara en els ciutadans en el marc del neoliberalisme? Ara hi ha ciutadans o hi ha població? Potser aquests *aut-aut* són massa eleàtics, se'ns dirà. No es poden fer objeccions des de falsos dilemes... Sigui. Amb voluntat de deixar en tot moment les fal·làcies a banda, un es troba amb l'obligació de preguntar pel destí de la sobirania en la història de la governamentalitat liberal. Vázquez sembla reconèixer que, en el nucli del liberalisme, hi ha formes autoritàries, no liberals. Encara resultarà que la sobirania popular —"sobirania" apareix en el títol del seu article!— és un *desideratum* que es mostra per ostensió... Aquest és el quid de la qüestió. Qui és sobirà en el neoliberalisme? Els anglofoucaultians no assenyalen ningú.

8/ L'Estat és sempre l'Estat. No saben que la forma de l'Estat no és aliena a l'Estat; no reconeixen les seves mediacions; tots els Estats són iguals perquè són Estat. Quan Foucault va dir que en

Quan Foucault va dir que en qualsevol relació social hi ha relacions de poder, la política va aparèixer allà on fins aleshores ningú no l'havia imaginada

qualsevol relació social hi ha relacions de poder, la política va aparèixer allà on fins aleshores ningú no l'havia imaginada. Ara la realitat de l'Estat pateix del mateix mal: li hem retirat la mirada.

9/ Tecnologies del jo, generositat "psi". N. Rose defensa la vocació social de les tècniques psi i l'*ethos* que configuren. Ben mirat, però, no serà que tot passa a la inversa? Fa uns dies, en una tertúlia de la ràdio es parlava dels "trastorns greus de conducta". Aquesta etiqueta fa referència a una malaltia descoberta recentment, la qual afecta a una proporció notablement alta de nens i nenes en edat escolar. La solució que per ara s'ha trobat és un fàrmac. Problemàtiques socials reals (entorn familiar, entorn laboral, entorn educatiu) es medicalitzen i després es farmacoterapeutilitzen. "Generositat" no seria la paraula.

10/ L'empresari de si mateix és la privatització impossible de la vida social. Es tracta d'invertir en un mateix quan hom no té res més. Sense capital, sense empresa, sense propietat, només queda l'autopossessió (Locke). El mercat té la sobirania i el treballador administra la seva força de treball.

11/ Ontologia de l'actualitat. La tecnologia del jo i la racionalitat del govern no estan confrontades a un jo essencial pur a priori. Tot és un artefacte: jo i el poder, el poder i jo. Vist així, el govern reflexiu propi de la governamentalitat neoliberal estaria encertant per coherència. Només hi ha praxi, preeminència del moviment sobre la substància. Marx va dir un cop que calia dubtar de tot. Els interrogants finals, doncs, són inevitables. Aquest esquema etopolític és veritablement un model de praxi i intervenció en el món o és un model de reproducció social de les dinàmiques dominants? La transposició subjectiva de l'ètica empresarial és acció o mimesi? No crec que importi si el sentit de la direcció present és de cosificació (tesi frankfurtiana) o de subjectivació (tesi postestructuralista). No fa cap diferència mentre sigui igualment allò que la tradició republicana anomenava "dominació", és a dir, absència de dret i sobirania ciutadanes. La forma de vida de l'emprenedor podria arribar un dia a esdevenir com aquelles formes de vida hipostasiades que van imposar els totalitarismes. Quins drets, quins poders tindran els no empresaris? Un nou totalitarisme, motejat com a "governabilitat neoliberal", plana sobre seu.

Notes

¹ En aquest punt, cal indicar que la lectura de l'obra de Franz Neumann (*Pensament i acció en el nacionalsociame*) és obligatòria per tal de prevenir alguns excessos hermenèutics que s'estilen avui dia. Massa sovint, les referències postmetafísiques al totalitarisme sonen frívoles a l'oïda de l'historiador atent o del científic social rigorós. I això que algú va dir que no es podia fer poesia després d'Auschwitz!

² El terme "democràcia liberal" hauria de fer córrer frenètics rius de tinta. Un el pot prendre acríticament, sense qüestionar-lo en absolut, com en general fan els manuals de ciències polítiques o la premsa, posem per cas. O bé intentar llegir Rawls i assabentar-se de què significa, acadèmicament parlant, "liberalisme" —"liberalism". O bé tractar de veure què poden tenir en comú la "democràcia" i el "liberalisme" —en sentit acadèmic contemporani i en sentit històric. Però al sentit històric li passa una mica com al sentit comú, que és el menys comú dels sentits.

³ *Self-government*. Com a mínim des de les teoritzacions de Bentham, el món anglosaxó ha conegut una tradició de descentralització de les tasques de govern que arribava fins a l'àrea local o municipal. La finalitat era transferir recursos i funcions determinades a petita escala. Localment, es van crear, així, entitats prestadores de serveis a les ordres dels decisors nacionals —tot seguint la coneguda norma britànica "ultra vires". Irrupció en la història de la "gestió de proximitat" (i també moment del sistema policial de Lord Robert Peel, el MET i la col·laboració ciutadana amb el poli, el *bobby*, és a dir, els avantpassats de la "polícia de proximitat"). No cal ser especialment perspicaç per constatar que, en realitat, el *self-government* era i és *self-administration* justificada (utilitaristament) en termes d'eficàcia.

⁴ Passa una cosa molt semblant amb la distinció derivada de l'anterior entre "processos" i "mecanismes de processos". El govern reflexiu, com els miralls, tira a l'infinit: "processos", "mecanismes de processos", "processos de mecanismes de processos", "mecanismes de processos de processos"...

⁵ "(...) hay innegables diferencias entre el gobierno liberal y las formas de gubernamentalidad autoritaria (donde la soberanía no reside en los ciudadanos, sino en hipótesis colectivas)." Biopolítica, mercado y soberanía en la gubernamentalidad neoliberal". Dins de: UGARTE, J. (comp.): *La administración de la vida. Estudios biopolíticos*, (Barcelona, Anthropos, 2005), p. 89.